

Urban, Waclaw

"Prusy Książęce a Prusy Królewskie w latach 1525-1548. Studium z dziejów polskiej polityki Albrechta Hohenzollerna", Janusz Małek, Warszawa 1976 : [recenzja]

Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 2, 233-235

1977

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Janusz Małek, *Prusy Książęce a Prusy Królewskie w latach 1525—1548. Studium z dziejów polskiej polityki Albrechta Hohenzollerna*, Ośrodek Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1976, ss. 290.

Pięćdziesiąty trzeci numer „Rozpraw i Materiałów Ośrodka Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie” stanowi bogata materiałowo rozprawa Janusza Małki. Już tytuł i podtytuł wskazują na pewne rozchwianie tematyki: Autor zajmuje się królewsko-pruskim aspektem polityki polskiej Albrechta. Ostatnia część zakończenia zatytułowana jest podobnie *Wyniki badań nad polityką księcia Albrechta wobec Prus Królewskich i całej Polski w latach 1525—1548* i dotyczy spraw ogólnopolskich. Wydaje się, iż Małek nie poświęcił całej pracy po prostu stosunkowi Albrechta do Polski tylko dlatego, że sprawa ta znalazła już oświetlenie w dwu niedawnych monografiach — polskiej Adama Vetulaniego i niemieckiej Stephana Dolezela. Podkreśla bowiem Autor słusznie: „Polityka (Albrechta) wobec Prus Królewskich była nie celem samym w sobie, lecz środkiem do prowadzenia polityki wobec Polski” (s. 256).

Rozprawa jest oparta na bogatych materiałach źródłowych, przeważnie archiwalnych i niemieckojęzycznych. Autor zregestrował cały materiał działu *Herzogliches Briefarchiv Westpreussen* z archiwum królewieckiego w Getyndze, przerobił i częściowo zmikrofilmował słynne *Ostpreussische Folianten*, przebadał Bibliotekę Czartoryskich w Krakowie oraz drukowane i rękopiśmienne *Acta Tomiciana*. Brak tu trochę zbiorów Biblioteki Polskiej Akademii Nauk w Krakowie, gdzie przechowywane są niepełne odpisy polskiej korespondencji Albrechta („Prussica”) oraz kopie listów Jana Dantyszka, zwane *Tekami Kurpiela* (tu sporo odpisów z archiwów szwedzkich, które nie były Autorowi dostępne). Tak więc Małek przejrzał zapewne bezwzględnie większość odnośnego materiału korespondencyjnego, ale 100% zachowanych listów przy istniejących warunkach opracowania wykorzystać nie mógł. Nasuwa się tu potrzeba wydania regestów całej korespondencji księcia Albrechta na sposób edycji *Danziger Inventar* lub *Matricularum Regni Poloniae summaria*. Mogłaby być to wspólna praca niemiecko-polska, a na przedstawiciela naszej nauki predestynowany byłby w pierwszym rzędzie właśnie Autor recenzowanej książki. Z pobocznych rzeczy szkoda, że nie wykorzystano w pracy obfitującego w materiały dyplomatyczne do Polski i Prus wielotomowego wydawnictwa *Codex diplomaticus Brandenburgensis*, które zastąpiłyby nieistniejącą monografią stosunków prusko-brandenburskich.

Książka Janusza Małki dzieli się na dwie główne części: bardziej ogólną i problemową pierwszą — *Zbliżenie polityczne i gospodarcze między Prusami Książęcymi a Prusami Królewskimi i Koroną w latach 1525—1548* oraz bardziej szczegółową i chronologicznie ułożoną drugą — *Współdziałanie grupy rządzącej w Prusach Królewskich w tworzeniu polskiej polityki księcia Albrechta w latach 1525—1548*. W części pierwszej Autor omówił nową politykę księcia Albrechta zapoczątkowaną w latach 1525—1526 oraz współpracę parlamentarną Prus Książęcych z Królewskimi. Najciekawsze i najbardziej przekonywujące są tu tabelaryczne ujęcia tematyki wzajemnych kontaktów parlamentarnych (ss. 48—52).

Część II mówi stale o „kręgu księcia Albrechta”, odmawiając temu ugru-

powaniu miana stronnictwa. Socjologiczna definicja Jana Szczepańskiego z 1972 roku wydaje się tu zbyt słabym argumentem, bo według choćby ogólnych zasad marksistowskiej dialektyki stronnictwa w XVI wieku miały inne cechy niż w XX. Ugrupowanie stronników Albrechta w Prusach Królewskich miało charakter typowej kliki (jak np. stronnictwa austriackie i francuskie w Polsce XVII wieku). Książę popierał interesy swych stronników, sam zaś przez nich „chciał zakulisowo oddziaływać na radę pruską” oraz pozyskiwał bezcenne informacje „o tym, co dzieje się w Polsce i jakie są zamierzenia Korony wobec lenna pruskiego” (ss. 88—90).

Słusznie uwydatnił Janusz Małek wzajemne organiczne związki wewnątrzpruskie, a także wspólne interesy księcia Albrechta i Korony (np. ss. 45—46, 103 i 135). Takie podglebie sprzyjało nawiązywaniu przez księcia bliskich kontaktów listownych z takimi w pełni lojalnymi obywatelami Rzeczypospolitej, których nie można nawet nazwać jego stronnikami. Przykładem tego rodzaju ludzi może być biskup Jan Dantyszek (ss. 80, 171).

Autor dobrze rozumie sytuację międzynarodową pierwszej połowy XVI stulecia i w jej kontekście umieszcza ważny podrozdział *Polityka wobec Polski jako cel współpracy księcia Albrechta z jego stronnikami w Prusach Królewskich* (ss. 223—247). Ciekawe, iż pruskimi stronnikami Albrechta byli w pierwszym rzędzie ludzie „języka niemieckiego” (s. 123 — np. Achacy Czema starszy, por. o nim Stanisław Bodniak w *Polskim słowniku biograficznym*, t. 4, s. 326), w Koronie zaś przychylali się ku księciu ci sami możni, którzy z drugiej strony służyli nieprzyjaznym mu Habsburgom (s. 258).

Z wyżej wymienionych faktów wynika, iż ważną rolę w formowaniu się „kręgu” Albrechta mogły mieć dwa niedocenione przez Autora czynniki — sprawy narodowościowe i przekupstwo. Janusz Małek nie podaje nawet, z kim korespondował książę po łacinie, a z kim po niemiecku. Nie omówiono również bliżej „podarków” książęcych, jakie dostawały się widać w pierwszym rzędzie tym osobom, dla których żadne pieniądze „nie śmierdziały”, tak habsburskie, jak i hohenzollernowskie. Jeśli zachowały się rachunki skarbu książęcego, można będzie kiedyś dokładniej sprawdzić, jak wyglądał „nervus rerum” dyplomacji Albrechta.

Praca wykazuje pewne dłużyzny i powtórzenia. Ujęcie najobszerniejszej części II jest trochę kronikarskie. Przydałyby się za to w jednym z pierwszych rozdziałów sylwetki polityczno-społeczne najważniejszych stronników księcia (Jerzego Bażyńskiego, Achacego Czemy czy Jana Werdena), gdyż inaczej te „dramatis personae” rodzą się przed oczyma czytelnika koło 1525 roku niby z piany morskiej.

W pracy nie ma właściwego zakończenia i syntezy odpowiadającej tytułowi. Istniejące *Zakończenie* należałoby w części porównawczej przenieść do wstępu, ostatni zaś podrozdział dotyczy raczej spraw koronnych.

W pewnych wypadkach pojawiają się wątpliwości interpretacyjne. Na przykład na s. 108 sugeruje Autor, iż biskup Maurycy Ferber udzielał Albrechtowi wymijających odpowiedzi i snuje na tej podstawie dalsze wnioski, zapominając o tym, iż prałat ów nie był istotnie zdolnym politykiem i mógł naprawdę mało wiedzieć. Podobnie sąd, że książę „pozostawał na ogół lojalnym lennikiem” nie wydaje się dostatecznie dowiedziony (ss. 257—258).

Z błędów faktograficznych dostrzegłem nazwisko Domerau-Dombrowski

zamiast Damerau (por. A. Boniecki, *Herbarz polski*, Warszawa 1901, t. 4, ss. 124 i n.), tudzież nie używaną nazwę Strzałów zamiast Stralsund (ss. 90 i 153). Niesłusznie powątpiewa na s. 200 Małek, iż dyplomata brandenburski Michał Jud był Żydem. Ten zwany też „bogatym Michałem” i zmarły w 1549 roku ulubieniec elektora Joachima II był człowiekiem bajecznej energii i wymowy, biorącym udział w sprawach wagi państwowej (*The Universal Jewish Encyclopedia*, New York 1948, t. 7, s. 531).

Czasem szwankuje styl. Przyjemna jest strona zewnętrzna książki (np. okładka). Może nie najlepsze technicznie, ale pouczające są ilustracje, które wskazują między innymi, jak wiele trudności miał Autor przy odczytywaniu pruskich listów. Trafiają się złośliwe błędy drukarskie, takie jak opuszczenie nazwy *Polskiego słownika biograficznego* w przypisie 1 na s. 78, zrobienie z „oddanych sobie stronników” — „poddanych” na s. 96 (wiersz 1 od góry) czy też pomieszanie imion na s. 201 (w. 6 od dołu). Niektóre z tego typu błędów drukarskich powtarza niestety indeks (np. „Dzierżgowski” zamiast Dzierżowski).

Rozprawie Janusza Małka towarzyszą bibliografia (tu na ss. 270—271 niektórych pozycji nie ułożono alfabetycznie), streszczenie niemieckie oraz indeksy osobowy i miejscowy opracowane przez Eufemię Kierszkę. Pomyłono tam częściowo dwóch Tiedemanów Giese, a błędne jest także hasło na s. 288 „Moska, carstwo” (winno być: Moskwa, wielkie księstwo).

Mimo stosunkowo drobnych usterek jest książka *Prusy Książęce a Prusy Królewskie* solidną i źródłową monografią. Oby podobnych doczekały się sprawy gospodarcze i kulturalne Prus w okresie Odrodzenia.

Wacław Urban

Everhard Karl Bernhard Kleinertz, *Die Politik der Landstände im Herzogtum Preussen 1562—1568*, Bonn 1972, s. 254. Phil. Diss. Bonn 1971.

Dzieje Stanów Prus Książęcych w XVI stuleciu będą już niedługo monograficznie opracowane. Do bliższego zbadania pozostały jedynie okresy: lata 1529—1539, nad którym pracuje prof. Helmut Freiwald oraz lata 1569—1579, posiadające przestarzałe już opracowania Maxa Toeppena¹. Inne okresy mają szczegółowe monografie, a mianowicie: lata 1521—1528 (H. Freiwald)², rok 1540 (G. Schwarz)³, lata 1541—1542 (J. Małek)⁴, lata 1543—1561 (N. Ommler)⁵, lata 1562—1568 (omawiana obecnie praca Kleinertza) i lata 1578—1603 (J. Petersohn)⁶. Książka Kleinertza nie była dotąd znana polskiemu czytelnikowi,

1 M. Toepfen, *Zur Geschichte der ständischen Verhältnisse in Preussen*, w: *Raumers Historisches Taschenbuch*, 2 F., 8, 1847, ss. 301—492; tenże, *Die preussischen Landtage zunächst vor und nach dem Tode Herzogs Albrechts*, w: *Programm Progymnasium Hohenstein 1855*, ss. 1—31.

2 H. Freiwald, *Markgraf Albrecht von Ansbach-Kulmbach und seine landständische Politik als Deutschordens-Hochmeister und Herzog in Preussen während der Entscheidungsjahre 1521—1528*, Kulmbach 1961.

3 G. Schwarz, *Der Ostpreussische Landtag vom Jahre 1540 (6. Okt. bis 16. Nov.)*, Diss. Phil., Königsberg 1923 (maszynopis).

4 J. Małek, *Ustawa o rzadzie (Regimentsnottel) Prus Książęcych z roku 1542. Studium z dziejów przemian społecznych i politycznych w lennie pruskim*, Toruń 1967.

5 N. Ommler, *Die Landstände im Herzogtum Preussen 1543—1561*, Diss. Phil., Bonn 1967.

6 J. Petersohn, *Fürstenmacht und Ständetum in Preussen während der Regierung Herzog Georg Friedrichs 1578—1603*, Marburger Ostforschungen, Bd. 20, Würzburg 1963.